

ΚΕΙΜΕΝΟ : ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΖΕΥΓΟΥΛΑΣ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ : ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΣ

Ανάμεσα Σύρο και Τζια μικρή φυτρώνει νεραντζιά

Οδυσσέας Ελύτης

Στη θάλασσα "λίμνη" που σχηματίζει η ΝΑ πλευρά της Αττικής, η νότια "ουρά" της Εύβοιας απ' το Βορρά και η μακρουλή βραχώδης ράχη της Άνδρου ανατολικά, πλέει εδώ και εκατομμύρια χρόνια ένα κομμάτι γης σε σχήμα αμυγδαλόκαρπου.

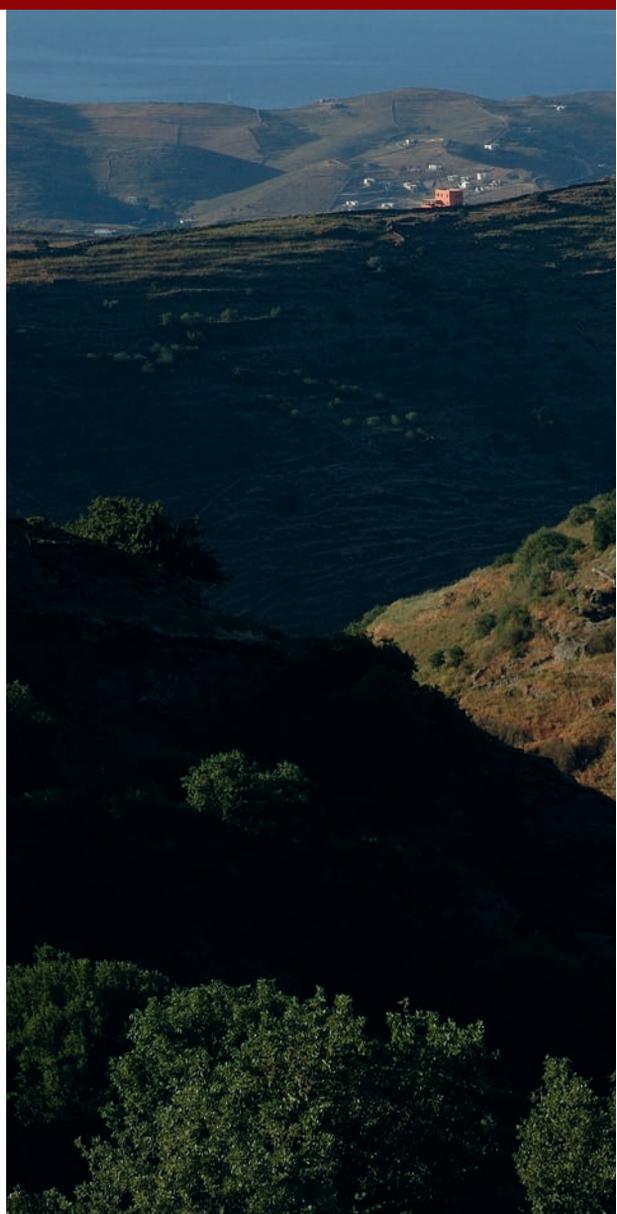
Το νησί με την προελληνική ονομασία **Κέα** (παλιότερα Κέως), είναι πάνω στο δρόμο της θαλάσσιας οδού απ' τη δυτική Ελλάδα (Πειραιάς, Κόρινθος), προς το κεντρικό και ανατολικό Αιγαίο.

Δυο ερημόνησα που πρωταγωνίστησαν στις πιο μαύρες σελίδες της νεότερης ελληνικής ιστορίας, φυλακίζοντας πάνω στις άδενδρες πλαγιές τους, την ανθρώπινη ελευθερία, την αγκαλιάζουν από κοντινή απόσταση: η **Μακρόνησος** απ' τα δυτικά και η **Γυάρος** στ' ανατολικά της.

Νησί που μοιάζει με κομμάτι της ηπειρωτικής Ελλάδας που ξέκοψε απ' τον κεντρικό κορμό ρίχνοντας άγκυρα εκεί στα ΒΔ του συμπλέγματος των Κυκλάδων.

Τέλη του Μάη αποφασίζουμε να επισκεφτούμε το νησί, όταν ακόμη η βλάστηση είναι ακμαία και ο τουρισμός δεν έχει... αφιχθεί με το θόρυβο μες τις αποσκευές του. Μια ώρα και 10', δεν είναι απόσταση αυτή για να ανταμώσεις με νησί. Δεν προλαβαίνεις καν να ρουφήξεις το θαλασσινό αεράκι του διαύλου Λαύριο-Μακρόνησος και νάσου η Κέα μπροστά σου.

Πλέοντας, ωστόσο, κατά μήκος της Μακρόνησου, προλαβαίνεις να δεις ευδιάκριτα τα σημάδια μιας εποχής πάνω στις ρεματιές της: το Διοικητήριο του στρατοπέδου και διάσπαρτα μισογκρεμισμένα καταλύματα...

Κέα

ΣΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΒΕΛΑΝΙΔΙΑΣ

Και το πλοίο έφθασε...

Το λιμάνι της Κορησσίας απ' το εκκλησιάκι του Αη-Γιώργη.

Στο λιμάνι του κόλπου του Αγίου Νικολάου, βρίσκεται η **Κορησσία**, το παλιό λιβάδι με τον οικισμό να συγκεντρώνεται κυρίως στο δεξιό τμήμα του κόλπου με τα λιγοστά εναπομείναντα νεοκλασικά σπίτια και την εκκλησία της **Αγίας Τριάδας**. Εδώ βρέθηκε πριν λίγα χρόνια ένας ωραιότατος **Κούρος** που δυστυχώς εξορίστηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας.

Στην άλλη πλευρά του μεγάλου κόλπου που μοιάζει με τανάλια, βλέπω στην άκρη του βραχίονα το **Φάρο** του Αγίου Νικολάου, ο πρώτος που άναψε στις Κυκλάδες το **1831**.

Η αμμώδης παραλία του κόλπου είναι μια εύκολη λύση για όσους δε θέλουν να προχωρήσουν στην ενδοχώρα του νησιού. Καταλήγουμε στο κομψό **Porto Kea** και καταστρώνουμε αμέσως το πρόγραμμα με μια ασίγηστη περιέργεια να γνωρίσω ένα νησί που μ' απωθούσε η γειτνίασή του με την Αθήνα, θεωρώντας το εκ προοιμίου πολύβουο και το “μακρύ

χέρι” του πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας.

Οι μέρες που διαθέτουμε είναι λίγες για το έργο σε μέγεθος κυκλαδονήσι (μετά τη Νάξο, Άνδρο, Πάρο, Τήνο και Μήλο). Όμως ένα όνομα προδοτεί τις ενέργειές μου και γίνεται έμβλημα για τη διείδυση στο νησί: **Καρθαία**. Η μια απ' τις τέσσερις πόλεις της αρχαιότητας (“Κέως δε τετράπολις μεν υπήρξε...”), όπως έγραφε στα **Γεωπονικά** του ο **Στράβων**.

Έχω μαζέψει το υλικό μου για τη νεκρόπολή της, ισάξια ιστορικά με το Ακρωτήριο της Θήρας και τη Μινώα της Αμοργού. Προς το παρόν κινούμαστε στη βόρεια πλευρά του νησιού. Δρόμος καλός και δενδροσκέπαστος μας φέρνει από την Κορησσία στον **Οτζιά**.

Περνάμε το **Γαλισκάρι** και το κοσμικό **Βουρκάρι** για να καταλήξουμε στην πλατειά αμμουδιά του Οτζιά. Εδώ σ' ένα υπέροχο κτήμα με βότανα και φυτά της άγριας χλωρίδας (σαν το φινετσάτο έβενο), ζει τον περισσότερο χρόνο

Βουρκάρι.

Το θορυβώδες λιμάνι των κοσμικών της Αθήνας που συνωστίζονται στα εστιατόρια για μια ακριβή αστακομακαρονάδα.!

και δουλεύει τα βιβλία της και τις νέες συνταγές της η **κ. Αγλαΐα Κρεμέζη**. Ακούραστη ερευνήτρια και ιστορικός της διατροφής μάς υποδέχεται εγκάρδια κι ειλικρινά και δοκιμάζουμε ένα ελαφρύ πεντανόστιμο φαγητό απ' την Αλβανία με κολοκυθάκια, ρύζι και τυρί. Η κουβέντα κυλάει φιλικά, ελεύθερα κι αβίαστα. Το θέμα της ανθρώπινης διατροφής σήμερα

στην ημερήσια διάταξη. Πώς θα μπορέσουμε να διασώσουμε το πρωτογενές διατροφικό υλικό που θα μας εξασφαλίσει υγιεινό φαγητό, αναρωτιέται και τα ίδια ερωτήματα βάζει η ίδια σε διαλέξεις στους μαθητές του νησιού της. Μετά τον Οτζιά, ο δρόμος ανηφορίζει βόρεια για να καταλήξει στο Μοναστήρι της **Παναγιάς της Καστριανής**. Αναζητούμε τον

παπα-Λευτέρη, που μας υποδέχεται εγκάρδια και φιλικά. Μας οδηγεί στο σχεδόν υπόγειο του ναού, που αποτελεί το πρώτο κτίσμα γύρω στα 1700. Τρεις από τις εικόνες του μικρού τέμπλου έχει φιλοτεχνήσει ο **Ράλλης Κουβίδης**. Ενώ στον νεότερο, πάνω απ' τον παλιό ναό, τη μεγάλη εικόνα της Παναγιάς ζωγράφισε ο **Φώτης Κόντογλου**, συνοδεύοντάς την, στο

Κουβενιάζοντας με τον παπα-Λευτέρη στο προαύλιο της Παναγιάς της Καστριανής. Η μεγάλη αμμουδιά του Οτζιά, ανοικτή στο Βορρά. (αριστερά)

πίσω μέρος, με γραπτές οδηγίες συντήρησης. Περνάμε στην τραπεζαρία για ένα τσιπουράκι και η κουβέντα περνάει γρήγορα σε θέματα γύρω απ' το νησί και τον πολιτισμό του. Με σεβασμό στη ντόπια παράδοση, ο παπα-Λευτέρης μας πληροφορεί ότι στο νησί υπάρχουν σήμερα πάνω από 10 τσαμπονιέρηδες και ότι ο ίδιος παίζει και διδάσκει το λαϊκό όργανο σε νέους ανθρώπους.

"Κάθε οργανοπαίκτης φτιάχνει τη δικιά του τσαμπούνα, που να ταιριάζει με το πάχος και την ευλυγισία των δακτύλων του", μας λέει. *"Δύσκολα μπορεί να παίξει κάποιος καλά το όργανο αυτό, αν δεν το έχει κατασκευάσει ο ίδιος. Διαφορετικά ο ήχος βγαίνει ενοχλητικός και παράφρωνος. Και τότε ακούγεται και η γνωστή φράση: τι μου τσαμποννάς;"*

Το μοναστήρι είναι χτισμένο στην άκρη σχεδόν ενός βράχου κι απ' το ύψος του το βλέμμα μας ανταμώνει σ' ευθεία γραμμή τη Γυάρο, την Άνδρο, την Τήνο και τη Σύρο.

Στο χώρο του Μοναστηριού μπορεί κανείς να διαμείνει, έναντι συμβολικού ποσού αφού προηγουμένως ειδοποιήσει (τηλ. 22880 24324, 22280).

ΑΠ' ΤΗΝ ΙΟΥΛΙΔΑ ΣΤΟ ΛΙΟΝΤΑ

Η χώρα της Κέας είναι η καρδιά του νησιού και όπου και να πας θα περάσεις από δω. Παρατεταγμένα τα κεραμοσκεπή σπίτια της σε μια λωρίδα γης υπερυψωμένη, μήκους 2 χλμ. ορίζεται απ' τον σχιστολιθικό βράχο του **Κάστρου** απ' τη μια και απ' τη λοφοσειρά των ανεμόμυλων. Χαρακτηριστικά είναι τα **στεγάδια**, οι στοές δηλαδή που το πάνω μέρος τους είναι σπίτι. Στην Ιουλίδα δεν κυκλοφορούν το καλοκαίρι αυτοκίνητα. Έτσι, ο επισκέπτης της ασκείται στα στενά δρομάκια για τη μετέπειτα εξερεύνηση των μονοπατιών της.

Στη μεγάλη κεντρική πλατεία της, την **Πιάτσα**, το διάροφο **Δημαρχικό Μέγαρο** αποκαλύπτει το πλούσιο αριστοκρατικό παρελθόν των κατοίκων.

Ένας κεντρικός δρόμος διασχίζει την **Ιουλίδα** από Β προς ΝΑ. Αυτόν το δρόμο παίρνουμε και μείς για να βγούμε έξω από τον οικισμό στο μονοπάτι που θα μας οδηγήσει στο **Λιόντα**, δηλαδή στο σκαλιστό στο βράχο, λιοντάρι. Σμιλεμένο στο τέλος περίπου της

**Όμορφες γωνιές από την Ιουλίδα.
Χτισμένο το 1902 το νεοκλασσικό Δημαρχείο στην Ιουλίδα. (αριστερά)
Η κ. Αγλαΐα Κρεμέζη στο μικρό της λεμονόκηπο.**

Ο Λιόντας της Κέας.

Ένας μαρμαρωμένος... Βασιλιάς των ζώων.

Ένας "Φασιανός" στο σπίτι του Φασιανού.

Άποψη της Χώρας απ' το συνοικισμό Κατοχώρι με τη "Δημοτική" εκκλησία. (αριστερά)

αρχαϊκής περιόδου (700-600 π.Χ.) διηγείται μέσα απ' το αινιγματικό του χαμόγελο τους μύθους του παρελθόντος. Τότε, που το νησί το κατοικούσαν οι **Νύμφες**, ξωτικές μορφές μες τα πλούσια νερά του νησιού. Όμως μια παρατεταμένη ξηρασία κι ανομβρία μαζί με τα κυνικά καύματα του **Σείριου**, φέραν την Κέα σ' αδιέξοδο. Τότε εμφανίστηκε και ο **Λέων** που τρώμαξε κι έδωξε μακρυνά τις Νύμφες.

Αρκάδες έποικοι με αρχηγό τον **Αρισταίο** έρχονται στο νησί ν' αποκαταστήσουν τη φυσική ισορροπία. Ο Αρισταίος διδάσκει την τέχνη της γεωργίας, κτηνοτροφίας και μελισσοκομίας. Λατρεύεται σα θεός και φέρνει τα μελέμια που δροσίζουν πάλι τη γη και σώζουν τους ανθρώπους. Η παράδοση της μελισσοκομίας συνεχίζεται μέχρι σήμερα και το ευωδιαστό θυμαρίσιου μέλι του νησιού είναι απ' τα καλύτερα των Κυκλάδων.

Η Τζια δεν έχει μπει ακόμη στον φρενήρη τουριστικό χορό. Η φύση της την προστατεύει.

Δραστηριότητες σαν κι αυτή της κ. Αγλαΐας Κρεμέζη που μαζί με το σύζυγό της οργανώνουν επισκέψεις-μαθήματα μαγειρικής και γνωριμιάς με τις ομορφιές του νησιού ή του **Κωστή Μαρούλη**, που πρόσφατα εγκαίνιασε μια μικρή μονάδα παραγωγής προϊόντων με πρώτη ύλη απ' το νησί, δείχνουν το δρόμο για μια ισορροπημένη πρόοδο, χωρίς υπερβολές και κατασπατάληση των πόρων του τόπου.

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΒΕΛΑΝΙΔΙΑΣ

Τραχύ δέντρο η βελανιδιά, ιδιαίτερα η δρυς που εξαπλώθηκε κάποτε στο Αιγαίο, η **Quercus ithaburensis macrolepis**. Στητή κι ακλόνητη στους ανέμους και τα ραπισμάτα του καιρού, μοιάζει με ισχυρό ηγέτη που αταλάντευτα και πεισματικά στέκεται ορθός υπερασπιζόμενος τους υπηκόους του.

Σύμβολο βασιλικό στη Μακεδονία, στ' ανάκτορα του **Φιλίππου**, στη **Βεργίνα** όπου και

Μια ρωμαλέα βελανιδιά

πάνω από ξερολιθιά με τις χαρακτηριστικές
μεγάλες πλάκες
(τις "Παναγιές").

σήμερα οι δυνατές ρίζες του δέντρου αγκαλιάζουν τα ερείπια των βασιλικών ανακτόρων. Ο **Θεόφραστος** μιλούσε για πυκνά δάση βελανιδιάς στην Κρήτη. Το αγέρωχο δέντρο ήταν αφιερωμένο στο **Δία** και ο καρπός του έφερε το όνομά του: **Διός βάλανος**. Αργότερα η ονομασία ταυτίστηκε με το κάστανο.

Στην Τζια "...στην κατοχή βράζαμε το βελανίδι, το ξεφλουδίζαμε και ζυμώναμε την ψίχα. Κάναμε κάτι σαν ψωμί. Καμιά φορά βάζαμε

και λίγο μέλι για να γλυκάνει" λέει ο Τζιώτης **Νίκος Παούρης** απ' τον **Ορχό** της Κέας. Και στη Μυτιλήνη το 1979 βλέποντας τα τεράστια ολοστρόγγυλα βελανίδια στα δέντρα γύρω απ' το χωριό της **Στίψης**, μάθαινα ότι σε ώρες δύσκολες και πείνας οι Μυτιληνιοί χόρταιναν με βρασμένα βελανίδια και λίγη ζάχαρη! Όμως η διατροφική πλευρά του δέντρου είναι και η λιγότερο σημαντική. Στον οικονομικό κύκλο των κατοίκων της Κέας τα βελανιδο-

κάρπια έπαιζαν για αιώνες το μοχλό ανάπτυξης και συντήρησης της ζωής.

Ο **J. Tournefort** που επισκέφθηκε στις αρχές του 18ου αιώνα το νησί γράφει: "το εμπόριο των βελανιδιών είναι το σημαντικότερο στο νησί. Το 1700 είχαν συγκομίσει εκεί περισσότερο από 5.000 καντάρια. Ονομάζουν "μικροβελανίδια" τους νέους καρπούς που συλλέγουν επάνω στο δέντρο και οι οποίοι εκτιμώνται πολύ περισσότερο απ' τους μεγάλους που πέφτουν μόνοι τους όταν ωριμάσουν. Και τα δύο είδη χρησιμοποιούνται στη βαφική και στη βυρσοδεψία... Στο λιμάνι της Τζιας αφήσαμε ένα βενετικό πλοίο που φόρτωνε αυτό το εμπόρευμα...". Ο Tournefort που ήταν και βοτανολόγος μένει εκστατικός μπρος στα βελανόδεντρα που τα χαρακτηρίζει τα ωραιότερα είδη σ' όλο τον κόσμο. Σε κάθε βήμα στο νησί τα θεριά δέντρα σου θυμίζουν την παρουσία τους. Στον καρπό τους περιέχεται **ταννίνη**, μια **δεψική** ύλη που εξασφαλίζει τη διατηρησιμότητα των δερμάτων. Οι Τζιώτες μάζευαν τα βελανίδια απ' τον Ιούλιο μέχρι το Σεπτέμβριο. Ο καρπός έπρεπε να ξεραθεί και μετά να μιζευτεί σε τσουβάλια που φορτώνονταν και έπαιρναν το δρόμο προς την Ευρώπη. Η εκμετάλλευση των βελανιδιών συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα οπότε και οι (φυσικές) δεψικές ουσίες αντικαταστάθηκαν από χημικές.

Το 1952 καταγράφονται 20.000 καντάρια συλλεγέντος καρπού. Και λίγο πριν το 1960 η παραγωγή εγκαταλείπεται και τα βελανίδια γίνονται αποκλειστικά τροφή για τα ζώα και κυρίως τα γουρούνια, που θα κάνουν το κρέας τους νόστιμο για τον πασπαλά και τα λουκάνικα. Αλλά τα περήφανα αυτά δέντρα έδιναν ακόμη και τον κορμό τους για τη ζεστασιά των Τζιωτών. Μέχρι τον 20ο αιώνα υπήρχαν καρβουνιάρηδες στο νησί και τα καμίνια παρήγαγαν εξαιρετικό κάρβουνο διάρκειας απ' τις βελανιδιές του. Ύστερα ο ηλεκτρισμός και το πετρέλαιο αντικατέστησαν το τζάκι με νέες θερμαντικές πηγές. Στα τραχειά, άγαρμπα αλλά πανίσχυρα κλαδιά της η βελανιδιά φυλάει μύθους και ιστορίες απ' τη ζωή των Τζιωτών, μόνο που τώρα δεν κινδυνεύει απ' το πριόνι των καρβουνιάρηδων αλλά απ' την ανοικοδόμηση του νησιού. Και στα κλαδιά της δε φωλιάζουν οι νύμφες αλλά κάποιες πινακίδες καρφωμένες, με τη λέξη "ΠΩΛΕΙΤΑΙ".

Μέρος απ' τα εκτεταμένα δρυοδάση της Κέας.

Στα πλούσια χώματα του Μυλοπόταμου καλλιεργούνται όλα τα είδη λαχανικών. Η πράσινη όαση του Μυλοπόταμου. (αριστερά)

ΣΤΗΝ ΥΓΡΗ ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ

Μόνο 2 χιλιόμετρα απ' την Κορησσία απέχει ο **Μυλοπόταμος**, πάνω στο δρόμο για την Ιουλίδα. Πρόκειται για μια φαρδιά κοιλάδα που κατηφορίζει και σβήνει σιγά-σιγά λίγο πριν τον κάμπο της Κορησσίας, παράλληλα με τον ασθενικό ποταμό-χειμάρο **Έλιξο** που μόλις και βρέχει την αμμουδιά του λιμανιού. Στην "καρδιά" του Μυλοπόταμου κυλάει το ρέμα της **Φλέας** (από τη λέξη φλέβα-φλέβα νερού). Το νερό της αν και πιο λιγοστό απ' ό,τι παλιότερα δίνει ζωή, ποτίζοντας όλα τα παραρεμάτια χωράφια. Την κύρια δύναμή του οι Τζιώτες την προωθούσαν στην κίνηση των 13 νερόμυλων που κάποτε λειτουργούσαν στο νησί.

Οι νερόμυλοι στις Κυκλάδες είναι σπάνιοι αφού το νησιώτικο σύμπλεγμα στερείται επίγειων υδάτων. Μόνο στην Άνδρο (Διποτάματα) και λιγότερο στη Σέριφο (Διποτάματα), οι υδάτινες δυνάμεις είναι σ' επίπεδο να κινήσουν το μηχανισμό του μύλου.

Παρά τη διασπορά του πράσινου σ' όλο το

νησί, εδώ στην κοιλάδα του Μυλοπόταμου, το ευεργετικό νερό έχει ευνοήσει το σύνολο σχεδόν των καλλιεργειών και των οπωροφόρων της Τζιας: πορτοκαλιές, μανταρινιές και διάφορες λεμονιές. Ροδιές, μηλιές και λαχανικά, σπανάκι, πατάτες, κρεμμύδια, μαγιάτικες τριανταφυλλιές, βαθύσκιες καρυδιές, πλατύφυλλες σκιές, ελιές και λυγερόκορμα κυπαρίσσια. Κι ανάμεσά τους μικρές παροικίες από φοίνικες που δίνουν στο τοπίο την όψη όασης. Μερικά μέτρα απ' την πηγή της Φλέας που τροφοδοτεί το Μυλοπόταμο, ένας μικρός καταρράκτης δροσίζει μια παρέα χήνες που κραάζουν μ' ένταση στα πυκνά φυλλώματα.

Αριστερά και δεξιά της κοίτης, δεκάδες νερόμυλοι αποτελούσαν κάποτε μια ιδιότυπη "πολιτεία" που μέσα απ' το ναυοριστικό ήχο της φερωτής, άλεθε το στάρι και το κριθάρι, απ' τα πολλά κριθαροχώραφα, πριν το ωφέλιμο δημητριακό εγκαταλειφθεί απ' τον άνθρωπο σαν τροφή και δοθεί στα ζώα.

Δεκατρείς ήταν κάποτε οι νερόμυλοι. Απέμειναν μόνο 2 μέχρι πριν λίγα χρόνια. Παροπλισμένοι τώρα οι περισσότεροι έχουν μισογκρε-

Η Βρύση του Βεγαριν έξω απ' τη χώρα με το μεγάλο πλάτανο που
δροσίζει ανθρώπους και ζώα στα μεγάλα πανηγύρια.

μισθεί, ενώ αλλού οι ιδιοκτήτες τους τους μετατρέπουν σε κατοικίες. Πού να βρεθεί πια το κριθάρι για να αλεσθεί! Στα λίγα χωράφια που παρατήρησα το κριθάρι καλλιεργείται μαζί με τη βρώμη για ζωοτροφή.

Ο κύκλος του νερού στη Τζια είχε στο Μυλοπόταμο τη δικιά του φιλοσοφία: τη μέγιστη οικονομία του νερού, που σαν κοινωνικό αγαθό, αντιμετωπιζόταν με σεβασμό. Το νερό που περνούσε από τον ένα μύλο, κινητοποιώντας τον, δεν χυνόταν στο ρέμα, αλλά συνέχιζε στον επόμενο, μέχρι τον τελευταίο, μέσα από ένα σύστημα αυλακιών, σε μια θαυμαστή διαχείριση - ύμνο στη συλλογικότητα και την κοινωνική σημασία του υγρού στοιχείου.

Τα κρίσματα των νερόμυλων δε γνωρίζουμε ούτε κατασκευάστηκαν, πάντως πρέπει να λειτουργούσαν κατά την οθωμανική αυτοκρατορία, αφού υπήρχε ειδικός φόρος για τους νερομυλωνάδες. Περπατώντας μες στην κοιλάδα ο ήχος του νερού ακούγεται χωρίς να το

τιμήμα, όπου υπάρχουν και οι περισσότερες καλλιεργούμενες εκτάσεις.

Τα τελευταία χρόνια έχει σηματοδοτηθεί ένα μεγάλο μέρος του δικτύου που φθάνει και ξεπερνά συνολικά τα 40 χλμ. Τα σηματοδοτημένα μονοπάτια ανέρχονται σε 7 και στην αρχή της διαδρομής φέρουν το αντίστοιχο νούμερο:

1.Ιουλίδα - Λέων - Δοσωνάρι - Διασέλλι-Οτζιάς, μήκους 5.100 μ. Διάρκεια: 2.30 ώρες.

2.Άγιος Κωνσταντίνος - Ιουλίδα - Μυλοπόταμος - Φλέα - Κορησσία, μήκους 3.100 μ. Διάρκεια: 1.30 ώρες.

3.Ιουλίδα - Μεσαριά - Προφήτης Ηλίας - Αστράς - Ελληνικά-Άγιος Συμεών-Καρθαία, μήκους 11.850 μ. Διάρκεια: 6:30 ώρες.

4.Μονή Επισκοπής - Σωτήρα - Παραμεριά-Τρία Μαδερικά - Συκαμιά, μήκους 4.450 μ. Διάρκεια: 2 ώρες.

5.Κατμεριά - Καλοδούκα - Πηγή Βαθυποτάμου, μήκους 3.150 μ. Διάρκεια: 1:30-2 ώρες.

Εξωτερικά στηρίγματα μονοπατιού στον Άγιο Αθανάσιο.

βλέπεις, αφού τα κανάλια σκεπάζονται με βάρτα που έχουν κυριαρχήσει στα χαλάσματα.

Οι προβλέψεις αλλά και οι διαπιστώσεις για την ελάττωση των υδάτινων πόρων δεν αφήνουν έξω τη Τζια, που το λιγοστό κάθε χρόνο νερό της Φλέας, χάνεται αναξιοποίητο μες τη γη της.

ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ ΤΗΣ ΚΕΑΣ.

Η πυκνή βλάστηση, οι άφθονες πηγές νερού και το εύφορο έδαφος στο νησί, ευνόησαν τις καλλιέργειες και την παραγωγή αγροτικών προϊόντων μεταξύ των οποίων και τη συγκομιδή βελανιδιών.

Πριν λοιπόν απ' τη διάνοιξη των δρόμων και τη δημιουργία της ασφάλτου, οι κάτοικοι μετακινούνταν πάνω στο νησί μέσα από ένα πυκνό σύστημα μονοπατιών, μεγάλο μέρος των οποίων κατασκευάστηκε στην αρχαιότητα. Πολλά απ' αυτά έχουν φάρδος και πάνω από 2 μέτρα με στέρεα και ισορροπημένη επίστρωση πέτρας. Τέτοια μονοπάτια μπορεί να συναντήσει κανείς σχεδόν σ' όλο το νησί. Κυρίως, όμως στο βόρειο, κεντρικό και νοτιοανατολικό

6.Σταυρουδάκι - Πηγή - Βαθυποτάμου - Καρθαία, μήκους 2.300 μ. Διάρκεια: 1:30 ώρες.

7.Χαβουνά - Άγιος Ταξιάρχης - Πηγαδάκι - Καλησκιά - Καρθαία, μήκους 1.700 μ. Διάρκεια: 1:30 ώρες.

Υπάρχουν βέβαια πολλά μισοκατεστραμμένα μονοπάτια που συνήθως καταλήγουν σε όρμους απόμερους και γοητευτικούς, σ' όλη την παραθαλάσσια περιφέρεια της Τζιας.

- Απ' τις διάσπαρτες κατοικίες της **Παραμεριάς** ξεκινά ένα μονοπάτι 3.500 μ. περίπου που καταλήγει στην πλατεία αμμουδιά της **Συκαμιάς**.

- Από **Μοναστήρι της Παναγίας της Καστρινής**, βόρεια, μονοπάτι κατηφορίζει στον βοτσαλωτό όρμο **Καστρί**, μήκους 1 χλμ., διάρκειας 15'-20'.

- Απ' τον οικισμό **Ελληνικά**, αρχίζει ένα δύσκολο και αρκετά μακρύ και κατηφορικό μονοπάτι, μήκους 6-7 χλμ., διάρκειας 3 ωρών περίπου, με κατάληξη τη γοητευτική και μοναχική αμμουδιά του **Αγίου Φιλίππου** με το ομώνυμο εκκλησάκι.

- Στο μέσο περίπου του μονοπατιού, αν ακολουθήσεις το δεξί του τμήμα (στη διασταύρωση), θα βγεις στο χωματόδρομο που πάει

Ο ναός της Παναγίας της Επισκοπής με τον οχυρωματικό του Πύργο.

στον Άγιο Συμεών απ' όπου θα κατηφορίσεις προς την περιοχή της αρχαίας Καρθαίας.

Λίγα μέτρα μετά τον Άγιο Συμεών το μονοπάτι διχάζεται: το δεξί τμήμα (μήκους 2.500 μ.) κατηφορίζει στις πόλεις (Αρχαία Καρθαία), ενώ το αριστερό (άλλα 2.500 μ.) στη μικρούλα παραλία **Μηλαδέλι**.

Κι αν η κατηφόρα είναι εύκολη έχοντας και τη χαρά της έκπληξης και την αύρα της θάλασσας που βρίσκεται διαρκώς εμπρός σου, η επιστροφή χρειάζεται γερά πόδια κι αργούς ρυθμούς. Η καλύτερη ώρα για την κάθοδο είναι πολύ νωρίς το πρωί και η άνοδος με τον ήλιο πίσω μας. - Στη δυτική τώρα πλευρά, το εναπομείναν μονοπάτι 500-600 μ. στην περιοχή **Μαυραμπέλι** μας φέρνει στην ομώνυμη παντέρμη παραλία. Στο μονοπάτι αυτό θα φθάσουμε απ' τον οικισμό **Σκλαβονικόλα**.

Μεγάλο κομμάτι του δικτύου έχει καταστραφεί ιδιαίτερα στις επικλινείς προς τη θάλασσα πλευρές, όπου οι βροχές και ο αέρας αφαίρεσαν το χώμα μ' αποτέλεσμα να χαθούν οι πλάκες και να καλυφθεί το μονοπάτι από άγρια βλάστηση, και ως εκ τούτου να μείνει αχαρτογράφητο.

Η ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΗΝ ΚΑΡΘΑΙΑ: ΜΙΑ ΑΝΕΠΑΝΑΛΗΠΤΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Αποφασίζουμε την προσέγγιση της αρχαίας Καρθαίας όχι απ' το δασωμένο, πλην σχεδόν κάθετο μονοπάτι απ' τα Ελληνικά, τον Άγιο Συμεών ή λίγο παρακάτω απ' τον διάσπαρτο οικισμό **Σταυρουδάκι**.

Κατηφορίζουμε οδικώς προς το νότο, τη μύτη της Τζιας. Εδώ που η γνωστή δρυοκάλυψη φθίνει και οι όγκοι είναι αγριωποί, με μόνη χλωροκάλυψη το θυμάρι και την ασφάκα (*Phlomis fruticosa*).

Ξεκινάμε απ' την Ιουλίδα και λίγο έξω απ' τη χώρα ερχόμαστε σε πρώτη επαφή με τη φύση του νησιού. Κυρίαρχο δέντρο η βελανιδιά. Δέντρα μεγάλα, κορμοί σκληροί με σχισμένο και τραχύ φλοιό. Το ένα δέντρο βρίσκεται 5-10 μέτρα μακριά απ' τ' άλλο. Όμως τα σχεδόν ασάλευτα κλαδιά του, απλωμένα ανοιχτά τείνουν να αγγίζουν το γείτονα-δέντρο. Σχηματίζουν έτσι ένα αραιό αλλά συνεχές για πολλά χιλιόμετρα δάσος, σπάνιο για νησί των Κυκλάδων αλλά και του Αιγαίου μαζί με τις διάσπαρτες βελανιδιές του Αη-Στρατή και της Μυτιλήνης.

Μετά τον **Προφήτη Ηλία**, το ψηλότερο σημείο του νησιού (**562 μ.**) συναντάμε τον αραιοκατοικημένο **Άστρα** και σε λίγο τα **Ελληνικά**. Πρόκειται για υποτυπώδεις οικισμούς με ελάχιστους κατοίκους που διέμεναν προσωρινά σ' αυτές τις περιοχές για τις γεωργικές τους ανάγκες. Έτσι τα αγροτικά σπίτια, οι **καθοικίες**, εξελίχθηκαν σε μόνιμη διαμονή, ενώ η Ιουλίδα που δεν απέχει πάνω από 10 χλμ. εξασφάλιζε την επικοινωνία με την πρωτεύουσα του νησιού.

Μετά το **Χαβουνά** και το **Σταυρουδάκι** κατηφορίζουμε σ' ένα μάλλον ξερό κι αφιλόξενο τοπίο που το γαληνεύει η θέα της θάλασσας και το ολοένα μεγαλύτερο πλησίασμα στις ακτές.

Ο χωματόδρομος περνά ψηλά απ' τη μικρή παραλία **Στέφα** κι ύστερα αφού ανοιγοκλείνουμε τις γνωστές πόρτες σε αυτοσχέδια και ιδιόμορφα βοσκοτόπια-μαντριά, η μηχανή περνάει δίπλα απ' τις 2 τελευταίες παραλίες της διαδρομής, στο ακρωτήρι **Βιόκαστρο**.

Ο χωματόδρομος που μας τύλιξε σε μια αντάρα από κοκκινόχωμα σταματά σε μια ακτή με νοχηλικά νερά και τη σκιά 2-3 αλμυρικών. Είναι η **Καλησιά**. Απ' την Καλησιά

εξάλλου οι βάρκες θα παραλάβουν τους πιστούς για την παραλία των **Πολώ** κάτω απ' την αρχαία Καρθαία, όπου κάθε χρόνο στο μεγάλο Τζιώτικο πανηγύρι η τσαμπούνια του παπα-Λευτέρη και των άλλων τσαμπουνιέρηδων θα συνοδεύουν τους χορούς και τα φαγοπότια με τις λόζες και τους πασπαλάδες. Θα χρειαστούν γύρω στα 20'-35' έως ότου στο βάθος, πάνω σ' ένα πλάτωμα, στο "λαιμό" μιας μικρής χερσονήσου 2 ανασυσταθείσες κολώνες να τραβήξουν το βλέμμα μας.

Το μονοπάτι που πήραμε καταλήγει στην πρώτη απ' τις 2 παραλίες της Καρθαίας. Όρμη **Πόλες** τον είπαν οι ντόπιοι, παραφράζοντας στην αδιατάρακτη συνέχεια της γλώσσας τη λέξη: **πόλις**. Το όνομα μαρτυρεί ότι εδώ στη σημερινή ερημιά ζούσαν οι κάτοικοι της Καρθαίας, ενός ισχυρού λιμανιού του νότου.

Το καλοφτιαγμένο πέτρινο μονοπάτι που μας ανεβάζει απ' την πρώτη παραλία στην Ακρόπολη είναι σχεδιασμένο απ' την αρχαιότητα. Άνθρωποι της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας το ξεχορταριάζουν αποκαλύπτοντας το φάρδος και την ομορφιά του, έτσι όπως ανεβαίνει φιδωτά - κόβοντας την ανηφόρα - για να μην

Το Λιπαρό: η τελευταία απόμερη παραλία στη ΝΔ πλευρά του νησιού.

Αγνανκλάσεις στο **Καμπί** πριν το Λιπαρό.

Κατεβαίνοντας το μονοπάτι προς τις δίδυμες "Πόλες", παραλίες της Καρθαίας.

κουράζεται ο περιπατητής.

Όταν βρίσκεται κανείς στα απομεινάρια πολιτισμών που έχουν χαθεί, οι σκέψεις είναι αυθόρμητες και αλυσιδωτές. Τι άνθρωποι ζούσαν εδώ; Αυτά τα σκαλοπάτια που μ' ανεβάζουν στο Ναό της Αθηνάς, πόσα πόδια τα ανεβοκατέβηκαν; Ψαράδες, ποιητές, γλύπτες κι εταίρες, ιέρειες του ναού, αθλητές και πολεμιστές. Φτιάξαν εδώ μια πολιτεία στο ψήλωμα ενός βράχου ανάμεσα σε δυο ποτάμια. Ίσως εδώ να ζούσε και ο γλύπτης του λιονταριού στην Ιουλίδα ή του Κούρου που βρέθηκε στην Κορησία.

Πάντως ο λυρικός ποιητής του γνωστού επιγράμματος: "Ω ξειν ἀγγέλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τήδε κείμεθα τοις κείνων ρήμασι πειθόμενοι", **Σιμωνίδης ο Κείος**, ήταν εδώ, στην Καρθαία χοροδιδάσκαλος. Στην πόλη κόψαν και νομίσματα. Χτίσαν δε και θέατρο, έξω απ' τα τείχη, που σώζονται σήμερα μερικές κερκίδες του, μισσοσκεπασμένες από λυγαριές.

Η Καρθαία γεννιέται τον 7ο-6ο π.Χ. μαζί με

Το δεύτερο μισό του 1ου π.Χ. αιώνα οι Ρωμαίοι εντάσσουν την Καρθαία στην Αυτοκρατορία τους, τη "δωρίζουν" στους Αθηναίους, απ' όπου αρχίζει η παρακμή της.

Η έλευση του Χριστιανισμού και η γέννηση του Βυζαντίου υπογράφουν το ιστορικό τέλος της ένδοξης αρχαίας πολιτείας, που παρ' όλα αυτά κατοικείται παρά τη λεηλασία των γκρεμισμένων ναών της, μέχρι και το 700 μ.Χ. Η Καρθαία λεηλατείται από ποικίλες δυνάμεις. Το 1537 καταλαμβάνεται από τουρκική αρμάδα. Οι δυνάμεις της Ρωσικής Αυτοκρατορίας που κυριαρχούν στη Μεσόγειο, στο μικρό διάστημα (1770-1774) λεηλατούν κυριολεκτικά την (νεκρή) Καρθαία αφαιρώντας πολύτιμους αρχαίους θησαυρούς, σε μια άνευ προηγουμένου καταστροφική εκστρατεία. Ανάμεσα στ' άλλα αποκόλλησαν από το βάθρο του (σκαμμένο μες το βράχο) το άγαλμα του **Πυθίου Απόλλωνα**.

Η ανεπίσημη αρχαιοκαπηλία στο νησί κι ιδιαίτερα στην Καρθαία έγινε και με τη

Καρθαία: προσπάθεια ανασύνθεσης του ναού της Αθηνάς.

τις άλλες τρεις πόλεις του νησιού, την **Ιουλίδα**, την **Κορησία** και την **Ποιήεσσα**. Στην κλασική εποχή (5ος-4ος αιώνας π.Χ.), το λιμάνι της ισχυροποιείται, σαν ενδιάμεσος σταθμός για τα πλοία που ξεκινούσαν απ' τον Πειραιά προς το Ανατολικό Αιγαίο.

Τα προϊόντα που εξάγονται απ' το νησί είναι το σκούρο κόκκινο κρασί, το "**μαυρουδί**", που παράγεται ακόμα, μαλλί απ' τα πολυάριθμα αιγοπρόβατα και άριστης ποιότητας μίλτος. Ο **μίλτος** (οξειδίο του σιδήρου) χρησιμοποιούταν στην κατασκευή των αγγείων, στη ναυπηγική αλλά και τη φαρμακευτική.

Ταραχώδης η πορεία της Καρθαίας συνυπάρχει με τις διακρατικές συγκρούσεις της εποχής. Στην προστασία του κράτους των Πτολεμαίων (Πτολεμαίος Β') καταφεύγουν οι κάτοικοί της για να προστατευθούν απ' τις ξένες επιδρομές. Ύστερα ήλθαν οι **Αιτωλείς**, οι **Ευβοείς** και απ' τον 2ο μέχρι τον 1ο αιώνα π.Χ. η νέα δύναμη της Μεσογείου, η **Ρόδος**.

Η Καρθαία συγκεντρώνει δύναμη και μαζί με την Ιουλίδα απορροφούν τις δυο άλλες πόλεις του νησιού, την Ποιήεσσα και την Κορησία.

συμβολή των ανυποψίαστων κατοίκων του, που έτσι νόμιζαν ότι οι προγονικοί θησαυροί θα βρίσκαν δικαίωση! Τη μέρα που επισκεφτόμαστε τον αρχαιολογικό χώρο έχουμε την τύχη να συναντήσουμε τον κ. **Θεμιστοκλή Μπιλλή**, αρχιτέκτονα μηχανικό, που επικεφαλής συνεργείου επισκευάζει συγκρατώντας την "έσω πορεία" του μεγαλοπρεπούς ναού της Αθηνάς, μετά από δική του μελέτη. Κοντά του ο εμπνευσμένος μαρμαρογλύπτης **Ευάγγελος Φυλακτός** που έχει στο ενεργητικό του μερικές απ' τις πιο σπουδαίες ανακατασκευές αρχαίων μνημείων (Δελφοί, Αρχαίο Θέατρο Φιλίππων, Βυζαντινά μνημεία Κύπρου, κ.ά.). Έχει το εργαστήριό του στο Καβαλάρι της Θεσσαλονίκης και βρίσκεται σχεδόν σε κάθε αρχαιολογικό χώρο που καλείται.

Η τοπογραφία της Καρθαίας έχει μείνει αναλλοίωτη απ' την αρχαιότητα, παραδίδοντάς μας ένα τοπίο ασύλληπτο, σχεδόν ιερό. Έτσι, η ανασύνθεση των κιώνων του ναού της Αθηνάς μαζί κι ενός δωρικού κιονόκρανου, έγινε με χειροκίνητα μέσα, χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα, γερανούς, Ι.Χ. κι άλλα ανυψωτικά

Πίσω απ' τα τείχη της αρχαίας Καρθαίας τα μέλη περιμένουν τη συναρμολόγησή τους. Φθάνοντας στις δίδυμες παραλίες της Καρθαίας απ' το μονοπάτι της Καλπισκιάς.

μέσα. Όλα βασίστηκαν στην ανθρώπινη δύναμη και στον απόλυτο σεβασμό του περιβάλλοντος, που όφειλε να συνεχίσει άφθαρτο την πορεία του με την ιστορία. Η προσωπικότητα, η σοβαρότητα και ο σεβασμός στην ιστορία απ' τον κ. Φυλακτό μας γοητεύει.

Ο πωρόλιθος που χρησιμοποιήθηκε ήρθε απ' την Κεφαλλονιά, αφού πέρασε απ' το Καβαλάρι για τη σμίλευσή του. Η μεταφορά των κιδόνων και του κιονόχρανου έγινε μέσω θαλάσσης, όπως στην αρχαιότητα και το υλικό ξεφορτώθηκε στον ίδιο κόλπο που κάποτε έσφυζε από ζωή. Η αποκατάσταση του μνημειακού χώρου της Καρθαίας βρίσκεται σε καλά χέρια. Ο κ. **Μπιλλής**, η σύζυγός του **Μαγρία Μαγνήσαλη** και ο ικανότατος **Ευάγγελος**

Φυλακτός, με το μακεδονικό πείσμα, δουλεύουν εδώ με ανταπάρηση, κάνοντας πολλές φορές τη διαδρομή Καλησκιά-Καρθαία με τα πόδια, κουβαλώντας νερά, τρόφιμα και σκηνές, άξιοι απόγονοι ενός θαυμαστού πολιτισμού. Καθώς περιεργάζομαι τα άπειρα μέλη των ναών που βρίσκονται συγκεντρωμένα στο πάτωμα τόσο του ναού της Αθηνάς όσο και του Απόλλωνα, προσπαθώ να κατανοήσω και να ακούσω την εσωτερική φωνή του τοπίου, όπως πάνω σ' αυτό αποτύπωσε η ιστορία τα χνάρια της. Η μικρή και μόλις 40 μέτρα πάνω απ' τη θάλασσα χερσόνησος, που φιλοξενεί τα μνημεία, χωρίζει τη μεγάλη παραλία σε δυο μικρότερες. Τη δεξιά (καθώς κοιτάμε τη θάλασσα) διατρέχει αδύναμος ο **Βαθυπό-**

ταμος. Την αριστερή παραλία ο **Καλαμίτης**. Και οι δυο τους δημιουργούν μια ενιαία κοιλάδα με πλούσια βλάστηση και κάποιες καλλιέργειες σήμερα, περισσότερες στο παρελθόν.

Οι λυγαριές και οι πικροδάφνες φθάνουν ως τη θάλασσα. Εδώ είναι χτισμένο το εκκλησάκι της **Παναγίας των Πολών**, με αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη και πάνω απ' τους ναούς σ' ένα λόφο-βιγλάτορα η **Παναγιά η Μυρτιώτισσα**, που σκιάζει το ναό της Αθηνάς. Μπροστά μας το πέλαγος και σε απόσταση αναπνοής η βραχονησίδα **Νησάκι**, που στην αρχαιότητα ήταν ενωμένη με την ξηρά σχηματίζοντας το λιμάνι της Καρθαίας. Σήμερα απ' τη θάλασσα δε φθάνουν πια τριήρεις κι εμπορικά πλοία. Μόνο κάποια σκάφη για να κάνουν οι επιβάτες τους με ησυχία μπάνιο. Το τοπίο προσφέρεται ανεπιτήδευτο στους επισκέπτες. Ελπίζω κι αυτοί να σεβαστούν την ιερότητα και την ισορροπία αυτού του τόπου.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστούμε θερμά
- Τον **παπα-Λευτέρη** στη Μονή της Παναγίας της Καστριανής.
- Την **Αγλαΐα Κρεμέζη** για το νόστιμο φιλέμα της και τη φιλοξενία.
- Τους κ. **Μπιλλή**, κ. **Μ. Μαγνήσαλη** και **Ευά-**

γελος Φυλακτό που τα χέρια τους έχουν την ευθύνη αποκατάστασης του ιερού χώρου της Καρθαίας.

- Το **Porto Kea Suites** για τη φιλοξενία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Τάσος Αναστασίου: **Κέα, ιστορική μνήμη**, Περιήγηση 2001.

- **ΚΕΑ, Ιστορία και αρχαιότητες**, Εκδόσεις Υπουργείου Πολιτισμού.

- **Η νήσος ΚΕΑ, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ**, Επτά ημέρες, Ιούλιος 2001.

- Μανώλη Γλέζου: **Η συνείδηση της πετραίας γης**.